

SVETLANA ALEKSIEVICI

DEZASTRUL DE LA CERNOBÎL

MĂRTURII ALE SUPRAVIEȚUITORILOR

Traducere din limba rusă și note de Antoaneta Olteanu

Prefață de Ion M. Ioniță

CORINT
ISTORIE

SVETLANA ALEKSANDROVNA ALEKSIEVICI s-a născut la Stanislav, în data de 31 mai 1948. Este scriitoare și jurnalistă din Bielorusia, disidentă susținută de PEN Club și de Fundația Soros. A primit numeroase premii pentru *Dezastrul de la Cernobil*, carte apărută în 1997, interzisă și azi în Bielorusia, dar și pentru alte lucrări ale sale. A publicat și alte cărți care s-au bucurat de apreciere, fiind traduse în mai multe limbi străine. Dintre acestea menționăm: *U voini nejenskoe ližo (Războiul nu are chip de femeie)*, 1985; *Ţînkovie malciki (Copii de zinc)*, 1989; *Zacearovanniiie smertiu (Fermecați de moarte)*, 1994; *Poslenie svideteli. Solo dlia detskogo golosa (Ultimii martori. Solo pentru o voce de copil)*, 2004; *Vremia second hand (Timpuri second-hand)*, 2013 etc.

Redactare: Petre-Emil Juverdeanu

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrații copertă:

1. După explozia reactorului nuclear de la Cernobil, 26 aprilie 1986.
2. Ania Petrușkova, în vârstă de 5 ani, diagnosticată cu limfosarcom, și Andrei Sabirov, în vârstă de 4 ani, diagnosticat cu leucemie, la Spitalul regional din Gomel, Bielorusia, august 1996. Conform raportului Națiunilor Unite din 1995, după dezastrul de la Cernobil, procentul cazurilor de leucemie și cancer la copii a crescut cu 100%.

SVETLANA ALEXIEVICH, *The Chernobyl Prayer*

Copyright © Svetlana Alexievich

All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-8723-01-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ALEKSIEVICI, SVETLANA

Dezastrul de la Cernobil: mărturii ale supraviețuitorilor /

Svetlana Aleksievici; trad.: Antoaneta Olteanu ; pref.: Ion M. Ioniță. -

București: Corint Books, 2015

ISBN 978-606-8723-01-3

I. Olteanu, Antoaneta (trad.)

II. Ioniță, Ion M. (pref.)

621.311.25:621.039(477 Cernobil)"1986"

621.039.58

Prefață

Cernobîl all inclusive!

Când frații Arkadi și Boris Strugațki publicau în 1972 celebrul lor roman SF *Picnic la marginea drumului*, nu și-ar fi putut imagina, nici în cele mai negre vise, că Zona descrisă în roman va deveni realitate paisprezece ani mai târziu, în țara lor, URSS. Conform ideologiei oficiale, Zona nu avea cum să apară în patria sovietelor. Doar URSS construia cele mai sigure reactoare nucleare din lume care „ar fi putut fi instalate chiar în Piața Roșie, atât de fiabile erau”.

Nu a fost așa. Pe 26 aprilie 1986, lumea avea să intre în epoca Cernobîl. Explozia reactorului numărul patru va deveni cel mai mare dezastru nuclear civil din istoria omenirii. Zona este o realitate în toată monstruoza ei. La fel ca în cartea SF a fraților Strugațki, Zona este un infern pe pământ, guvernat de propriile legi. Aici lumini dansează deasupra câmpului, praful ridicat de vânt are culori ciudate, se nasc copii cu mutații genetice, populația a fost evacuată, regiunea, interzisă și păzită de patrulare militare, dar oameni străni și-au făcut din Zonă locul în care trăiesc. Ei sunt Călăuzele reale în Zona reactorului de la Cernobîl.

Ei sunt o parte dintre personajele cărții Svetlanei Aleksievici, *Dezastrul de la Cernobîl*, care, din păcate, nu este deloc SF. Celelalte personaje care depun mărturie în carte sunt soțiile lichidatorilor morți, mamele copiilor născuți fără organe, chimiști, fizicieni, academicieni, soldați care au participat la operațiunea

de stingere a incendiului de la reactorul patru și la curățarea Zonei. O lume prăbușită, un univers distrus. O lume și un univers care pentru supraviețuitori nu mai au sens. Pentru că oamenii nu pot înțelege dezastrul tehnologic care s-a abătut asupra lor. Nu întâmplător cuvântul „război” apare aproape în fiecare pagină. În fața unui asemenea cataclism, oamenii nu au alt reper, nu pot să se raporteze decât la catastrofa războiului trăit de cei mai în vârstă sau povestit generațiilor mai tinere. Atunci însă știau cu cine luptă, cine era inamicul. Acum nu au știut nimic.

„Dar nu ni s-a spus că factorul cel mai important de contaminare radioactivă este locul. Iar ofițerii care ne-au dus la Cernobîl un singur lucru știau: trebuie cât mai multă votcă, ajută în caz de radiație.”

Nu li s-a spus nimic. Lumea întreagă nu a aflat nimic până când țările din Europa Apuseană nu s-au confruntat cu niveluri alarmante ale radiațiilor în aer și au dat alarma. Abia atunci conducerea sovietică a vorbit despre un accident la centrala atomoelectrică de la Cernobîl, Ucraina. Dar pompierii și soldații au fost trimiși să oprească radiațiile cu lopata și roaba. Eroismul acestor oameni a salvat milioane de alte vieți din Europa și din întreaga lume. Fără echipament special, lichidatorii au izolat reactorul și sursa de radiații. Vor plăti într-un chip cumplit. Povestea lor este în paginile care urmează. Și a familiilor lor. A oamenilor care s-au îmbolnăvit, a copiilor care s-au născut și a copiilor care nu s-au mai născut.

În pădurile din Ucraina și din Bielorusia, în satele pustiite s-au întors animalele sălbatice. Vulpi, lupi, câini sălbatici și stau acum în școlile unde altădată învățau copiii și în casele sate-nilor evacuați. Unii nu au suportat exilul și s-au întors ilegal. Trăiesc în Zonă cu animalele sălbatice, deși știu că totul în jur este contaminat. Izotopii radioactivi nu pier decât în sute de ani. Până atunci se acumulează în frunze, în iarbă, în copaci, în

pământ, în tot ceea ce este viu, pentru a se transforma din nou în praf radioactiv când corpul în care au sălășluit se întoarce în țărână. Morților de la Cernobîl li s-a interzis să se odihnească în cimitire obișnuite pentru a nu-i contamina pe morții care nu avuseseră nimic de a face cu radiațiile nucleare. Dar carnea vitelor și porcilor de la Cernobîl a fost amestecată pentru salam și cârnați și vândută pentru a se evita paguba.

„După primele probe era clar că nu ni se aducea carne, ci adevărate deșeuri radioactive. În Zonă turmele erau păscute în schimburi. Păstorii veneau și plecau, mulgătoarele erau aduse numai la muls. Fabricile de lapte își îndeplineau planurile. Verificam. Nu era lapte, erau adevărate deșeuri radioactive. Laptele praf și cutiile de lapte concentrat de la fabrica de lapte Rogaciovo au fost multă vreme folosite la cursurile standard despre sursele de radiații. Și, între timp, se vindeau în magazine, la toate chioșcurile de alimente. Când oamenii au început să nu mai cumpere laptele de la Rogaciovo, acesta a început să fie ținut în depozite. Apoi cutiile au apărut fără etichete.”

Iar parcurile de mașini și utilaje abandonate în Zonă care nu au mai apucat să fie îngropate au fost demontate de hoți și vândute ca piese de schimb în talciocurile de pe cuprinsul URSS, la fel ca și mobila, televizoarele și aparatele de radio rămase în casele abandonate.

A fost dezastrul care a premers prăbușirii comunismului și Uniunii Sovietice.

„Pentru că în istorie o să rămână împreună – prăbușirea socialismului și catastrofa de la Cernobîl. Au coincis. Cernobîl a accelerat prăbușirea Uniunii Sovietice. A aruncat în aer imperiul.”

„Dar acum, după Cernobîl, totul s-a schimbat. Și viața la fel. S-a schimbat lumea, acum nu mai pare eternă. Pământul parcă s-a micșorat, a devenit mic. Ne-am pierdut nemurirea, uite ce s-a întâmplat cu noi. Am pierdut sentimentul veșniciei.”

Svetlana Aleksievici și-a construit cartea din monologuri. Sunt vocile celor de la Cernobîl. Vocile care povestesc inimaginabilul suferințelor prin care au trecut. Vocile țăranilor de la colhoz care întrebă ce este radiația și de ce este periculoasă dacă nimeni nu o simte. Vocile vânătorilor angajați să ucidă animalele domestice din satele evacuate. Vocile soldaților puși să îngroape pământul în pământ, să îngroape satele abandonate.

„După Cernobîl țara a pierdut 485 de sate și cătune: 70 dintre ele sunt îngropate pentru eternitate în pământ. În război a murit fiecare al patrulea bielorus; astăzi, fiecare al cincilea trăiește pe teritoriul contaminat. Sunt 2,1 milioane de oameni, dintre ei – 700 000 de copii. Printre factorii scăderii demografice radiația ocupă locul cel mai important. În regiunile Gomel și Moghilău (cele care au suferit cel mai mult în urma catastrofei de la Cernobîl), mortalitatea a depășit natalitatea cu 20%.”

Vocile piloților de elicopter care au trebuit să zboare deasupra reactorului în curentul radioactiv pentru a arunca tone de nisip și beton prin acoperișul distrus de explozie. Vocile șoferilor care au mers cu camioanele și vehiculele militare în lung și în lat pe drumurile prăfoase ale Zonei. Vocile comandanților și vocile soldaților. Vocile specialiștilor care și-au dat seama ce se întâmplă, dar nu au avut voie să spună nimic. Vocile celor care au fost trimiși în Zonă fără echipament de protecție, dar înarmați cu kalașnikovuri pentru că se vorbea despre acțiunile ostile ale dușmanilor, doar totul se desfășura în plin Război Rece, nu-i așa?

Dar universul paradoxal al Zonei găzduiește și alte voci. Sunt cei care, în pofida tuturor ororilor, au găsit în Zonă un adăpost, un loc mai sigur decât cel avut înainte, deși așa ceva pare imposibil. Refugiați dintr-un cumplit război civil izbucnit într-una dintre fostele republici sovietice de după prăbușirea imperiului au găsit adăpost în Zonă.

Svetlana Aleksievici îi găsește și pe ei și le oferă un loc între monologurile din carte. De ce o face? Nu sunt oameni de la Cernobîl,

nu au avut de a face cu dezastrul atunci când acesta s-a produs. Ei au venit mai târziu, după 1990. Și totuși de ce? Poate că este singurul caz în care Zona oferă ceva în afară de disperare și moarte. Pentru niște oameni care abia au scăpat cu viață din mijlocul unui război unde vecinii se ucideau între ei, Zona s-a dovedit mai puțin înspăimântătoare și, aparent, mai puțin periculoasă. Este unul dintre paradoxurile acestui loc. În rest, nicio lumină, nicio undă de speranță în vocile de la Cernobîl. Doar câteva întrebări.

„De ce avem nevoie? Să răspundem la întrebarea: e capabilă națiunea rusă de o reexaminare globală a întregii sale istorii, cum s-au dovedit a fi în stare japonezii și germanii după cel de-Al Doilea Război Mondial? Avem destul curaj intelectual? Nu se spune nimic în această privință. Se vorbește despre piață, despre vouchere, cecuri. O să mai supraviețuim încă o dată, toată energia ne duce spre asta. Dar sufletul e părăsit. Omul e din nou singur. Și atunci de ce sunt toate astea?”

Vocile de la Cernobîl întrebă. Sunt întrebări valabile pentru toată omenirea, mai ales că accidentele nucleare au îngrozit din nou după Fukushima. Omenirea se poate distruge atât de ușor. Cernobîlul o dovedește și Zona este modelul de lume care s-ar naște în urma unui dezastru atomic. Nu, nu este SF, s-a petrecut aici, în Europa. Ascultați vocile de la Cernobîl din paginile acestei cărți care a făcut deja înconjurul lumii. O lume din ce în ce mai mică și mai periculoasă. Iar la sfârșit veți fi fericiți că soarele răsare, că păsările cântă și iarba nu e fosforescentă. Pentru cei nemulțumiți cu atâta lucru, lumea modernă are răspuns. Senzații tari la Cernobîl, agențiile de turism oferă excursii în Zonă. Chiar lângă reactor! Ce dacă sarcofagul de beton care acoperă unitatea numărul patru, pentru care au murit sute de oameni, s-a fisurat și scapă aerosoli radioactivi! Este epoca *all inclusive*. Cernobîl *all inclusive*!

Informație istorică

Bielorusia... Pentru lume suntem *terra incognita* – un teritoriu necunoscut, străin. „Rusia albă”, cam asta înseamnă denumirea țării noastre în limba engleză. Toți știu despre Cernobîl, dar numai în legătură cu Ucraina și cu Rusia. Mai trebuie să povestim și despre noi (*Narodnaia gazeta*, 27 aprilie 1996).

26 aprilie 1986, la ora 1 și 23 de minute și 58 de secunde, o serie de explozii a distrus reactorul și clădirea celui de-al patrulea bloc energetic de la centrala atomoelectrică de la Cernobîl, aflată în apropierea graniței bieloruse. Cernobîlul a devenit cea mai mare catastrofă tehnologică a secolului XX.

Pentru mica Bielorusie (o populație de 10 milioane de locuitori) a fost o calamitate națională, deși bielorușii nu au nicio centrală atomoelectrică. Este în continuare o țară agrară, cu o populație preponderent rurală. În anii Marelui Război pentru apărarea patriei, fasciștii germani au distrus pe teritoriul bielorus 619 sate împreună cu locuitorii lor. După Cernobîl țara a pierdut 485 de sate și cătune: 70 dintre ele sunt îngropate pentru eternitate în pământ. În război a murit fiecare al patrulea bielorus; astăzi fiecare al cincilea trăiește pe teritoriul contaminat. Sunt 2,1 milioane de oameni, dintre ei – 700 000 de copii. Printre factorii scăderii demografice radiația ocupă locul cel

mai important. În regiunile Gomel și Moghilău (cele care au suferit cel mai mult în urma catastrofei de la Cernobil), mortalitatea a depășit natalitatea cu 20%.

În urma catastrofei, în atmosferă au fost aruncate 50 000 000 Ci de radionuclizi. Dintre aceștia 70% au căzut în Bielorusia: 23% din teritoriul ei a fost contaminat cu radionuclizi – peste 1 Ci/km² de cesiu-137. Pentru comparație, în Ucraina a fost contaminat 4,8% din teritoriu, în Rusia – 0,5%. Suprafața teritoriilor agricole intens contaminate, de peste 1 Ci/km², formează peste 1,8 milioane de hectare. Stronțiu-90, cu o densitate de peste 0,3 Ci/km², a contaminat circa 0,5 milioane de hectare. Din circuitul agricol au fost scoase 264 000 de hectare de pământ. Bielorusia e o țară a pădurilor. Dar 26% din păduri și peste jumătate din pășuni din luncile Pripetului, Niprului, Sojului fac parte din zona de contaminare radioactivă.

Ca urmare a influenței permanente a dozelor mici de radiație, anual în țară crește numărul de îmbolnăviri de cancer, de copii înapoiți mintal, cu tulburări nervoase și psihice și cu mutații genetice (*Belorusskaia ențiklopedia*, „Cernobil”, 1996, pp. 7, 24, 49, 101, 149).

Conform datelor cercetărilor, pe 29 aprilie 1986 un nivel radioactiv înalt a fost înregistrat în Polonia, Germania, Austria, România, pe 30 aprilie, în Elveția și nordul Italiei, pe 1-2 mai, în Franța, Belgia, Olanda, Marea Britanie, nordul Greciei, pe 3 mai în Israel, Kuweit, Turcia. Substanțele gazoase și volatile, aruncate la o mare înălțime, s-au răspândit pe tot globul: pe 2 mai au fost înregistrate în Japonia, pe 4 mai, în China, pe 5, în India, pe 5 și 6 mai, în SUA și Canada. A fost nevoie de mai puțin de o săptămână ca acest Cernobil să ajungă o problemă a întregii lumi (*Urmările avariei de la Cernobil în Bielorusia*,

Minsk, Colegiul superior internațional „Saharov” în domeniul radioecologiei, 1992, p. 82).

Reactorul patru, numit obiectivul „Carcasa”, păstrează în continuare, în pânțelele său de plumb, fier și beton, circa 200 de tone de materiale nucleare. Iar combustibilul este amestecat parțial cu grafit și beton. Nimeni nu știe ce se întâmplă cu ele azi.

Carcasa a fost construită solid, într-un mod unic, iar inginerii din Petersburg care au ridicat-o probabil că se pot mândri cu ea. Trebuia să dureze 30 de ani. Totuși a fost asamblată „telegidat”, plăcile au fost îmbinate cu ajutorul roboților și al elicopterelor, de aici și fisurile. Astăzi, conform unor date, suprafața generală a fisurilor depășește 200 de metri pătrați și printre ele continuă să iasă la suprafață particule radioactive. Dacă bate vântul din nord, atunci spre sud avem de-a face cu niște cenuși active cu uraniu, plutoniu, cesiu. Mai mult, într-o zi cu soare, cu lumina stinsă, în sala reactorului se văd coloane de lumină ce cad de sus. Ce înseamnă asta? Și ploaia pătrunde înăuntru. Iar dacă ajunge umezeală în masele ce conțin combustibili este posibilă o reacție în lanț...

„Carcasa” este un mort care respiră. Respiră moarte. Pentru cât timp mai are ea putere? Nimeni nu va răspunde la această întrebare, până acum a fost imposibil să ajungem la multe puncte de legătură și construcții pentru a afla cât mai pot rezista ele. Dar toți ne dăm seama: distrugerea carcasei ar duce la niște urmări chiar mai îngrozitoare decât cele din anul 1986 (*Ogoniok*, nr. 17, aprilie 1996).

Înainte de Cernobil, la 100 000 de locuitori ai Bielorusiei erau 82 de cazuri de afecțiuni oncologice. Astăzi statistica este

aceasta: la 100 000 de locuitori, 6 000 de bolnavi. O creștere de aproape 74 de ori.

Mortalitatea, în ultimii zece ani, a crescut cu 23,5%. De bătrânețe moare un om din paisprezece, în principal cei ați de muncă – la 46-50 de ani. În regiunile cele mai contaminate, la un control medical s-a stabilit: din zece oameni, șapte sunt bolnavi. Dacă mergi prin sate, te frapează cimitirele apărute peste tot.

Până acum multe cifre sunt necunoscute. Toate sunt ținute în secret, pentru că sunt monstruoase. Uniunea Sovietică a trimis la locul catastrofei 800 000 de soldați din serviciul de urgență și au fost chemați să lucreze lichidatori, vârsta medie a celor din urmă fiind treizeci și trei. Iar copiii au fost luați în armată imediat după terminarea școlii.

Numai în Bielorusia s-au aflat în lista de lichidatori 115 493 de oameni. Din datele Ministerului Sănătății, din 1990 până în 2003 au murit 8 553 de lichidatori. Câte doi oameni pe zi.

Așa a început istoria...

Anul 1986. Pe primele pagini ale ziarelor sovietice și străine sunt reportaje despre procesul vinovaților catastrofei de la Cernobîl.

Iar acum, imaginați-vă un bloc gol cu patru etaje. Un bloc fără locatari, dar cu lucruri, mobilă, îmbrăcăminte pe care nimeni nu le va mai putea folosi niciodată. Pentru că acest bloc se află la Cernobîl. Dar chiar într-un asemenea bloc mort s-a ținut o conferință de presă pentru ziariștii care trebuiau să judece pe cei vinovați de producerea avariei atomice. La cel mai înalt nivel, la CC al PCUS, s-a decis că acest caz trebuie soluționat la locul faptei. Chiar la Cernobîl. Procesul a avut loc în clădirea Casei de cultură din partea locului.

Pe banca acuzaților sunt șase persoane – directorul centralei atomice Viktor Briuhanov, inginerul-șef Nikolai Fomin, inginerul-șef adjunct Anatoli Diatlov, șeful de tură Boris Rogojin, șeful atelierului reactorului Aleksandr Kovalenko, inspectorul de la Inspectia națională pentru energie atomică Iuri Laușkin.

Locurile pentru spectatori sunt pustii. Se află numai zia-riști. De fapt, aici nici nu mai sunt oameni, orașul a fost „închis”, fiind „zonă de control radioactiv sever”. Oare nu din acest motiv a fost ales și ca loc al procesului, cu cât mai puțini martori, cu atât mai puțină zarvă? Nu sunt nici operatori TV, nici ziariști străini. Desigur, pe banca acuzaților toți voiau să vadă zeci de funcționari cu răspundere, inclusiv din Moscova. Răspunderea trebuia să o poarte și știința modernă. Dar s-au mulțumit cu „acarii”.

Sentița... Viktor Briuhanov, Nikolai Fomin și Anatoli Diatlov au primit câte zece ani. Alții au avut niște sentințe mai mici. În detenție, Anatoli Diatlov și Iuri Laușkin au murit din cauza urmărilor expunerii la radiațiile puternice. Inginerul-șef Nikolai Fomin a înnebunit, dar, uite, directorul centralei, Viktor Briuhanov, și-a ispășit pedeapsa de la un capăt la altul, toți cei zece ani. L-au întâmpinat rudele și câțiva ziariști. Evenimentul a avut loc pe neobservate.

Fostul director trăiește la Kiev, este un funcționar de rând la o firmă.

Așa se încheie istoria.

În curând, Ucraina va trece la o construcție grandioasă. Deasupra carcasei care a acoperit în anul 1986 blocul al patrulea, distrus, al centralei atomoelectrice de la Cernobil, o să apară o nouă carcasă, numită „Arca”. Pentru acest proiect

28 de țări donatoare vor oferi în următoarea perioadă un capital inițial de peste 768 de milioane de dolari. Noua carcasă trebuie să dureze nu treizeci, ci o sută de ani. Și a fost proiectată grandios, pentru că trebuie să aibă un volum suficient de mare pentru a se realiza acolo lucrări de îngropare a reziduurilor. E nevoie de o fundație masivă: de fapt, va trebui să se facă un grund artificial din stâncă, din stâlpi și plăci de beton. După aceea va trebui să fie pregătit depozitul unde vor fi mutate reziduurile radioactive scoase din carcasa veche. Noua carcasă va fi făcută din oțel de calitate superioară, capabil să rețină radiațiile gama. Numai metalul va avea 18 000 de tone.

„Arca” va fi o construcție fără precedent în istoria omenirii. În primul rând, ne vor uimi dimensiunile ei – această a doua membrană va avea o înălțime de 150 de metri. Iar din punct de vedere estetic, va semăna cu Turnul Eiffel (Din materiale ale ziarelor bieloruse din anii 2002-2005).